

॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ॥

॥ अथ ॥

-॥ प्रजापतिस्मृतिः ॥-

—❀❀❀❀—

श्रीगणेशाय नमः ।

अथ ब्रह्माणं प्रति रुचेः प्रश्नः, श्राद्धकालाभिधानञ्च
पितुर्वाक्यार्थकारी च रुचिः प्रम्लोचया सह ।
नमस्योवाच देवेशं ब्रह्माणं जगतः पतिम् ॥१
ब्रह्मन्विष्यै विरिञ्चेति धातः शंभो प्रजापते ।
त्वत्प्रसादादिमं धर्मं जग्राह पितृवाक्यतः ॥२
अनया सह तीर्थेषु मया श्राद्धान्यनेकशः ।
कृतानि पितृतुष्ट्यर्थं धनार्थं पुत्रकाम्यया ॥३
स्मृतयश्च पुराणानि त्वया दृष्टान्यनेकशः ।
दृष्टस्त्वनेकधा धातः श्राद्धकल्पः सविस्तरः ॥४

तथाऽप्यसंशयापन्नं क्रियमाणविधिं वद ।
 येन विज्ञानमात्रेण न मुह्येऽहं कदाचन ॥५
 चतुर्णामपि वेदानां शाखाः सन्ति सहस्रशः ।
 अज्ञानादल्पशास्त्रार्था मोहयन्ति पदे पदे ॥६
 कस्मिन्काले च कर्तव्यं कर्ता श्राद्धस्य कीदृशः ।
 द्रव्यं देशः पाककर्ता कदा विप्रान्निमन्त्रयेत् ॥७
 ब्राह्मणाः कीदृशास्तत्र नियमास्तत्र कीदृशाः ।
 श्राद्धोपहारपात्राणि भक्ष्यं तत्कालदेवता ॥८
 ततः श्राद्धेषु के मन्त्राः पदार्थादिक्रमः कथम् ।
 आसनावाहनान्यर्घोऽग्नौ होमः पात्रा(त्र)लम्भनम् ॥९
 विप्रभोज्यं पिण्डदानं क्षमापनविधिक्रमम् ।
 श्वदेवं भृत्यभोज्यं वद सायंतनं विधिम् ॥१०

ब्रह्मोवाच—

पितरस्तव तुष्टा वै रुचे शृणु महामते ।
 मालिन्यां रौच्यनामा वै त्वत्तः पुत्रो भविष्यति ॥११
 नदीं तर्तुमनाः पारं पराचारस्य वि(वि)त्ति कम्(कः) ।
 त(क)ल्पशास्त्र(स्त्राणि)स्मृतयः श्राद्धकल्पा बुधैर्द्विजाः(कृताः) ॥
 ममापि संशयस्तत्र श्राद्धकल्पाम्बुधौ रुचे ।
 तथाऽपि शास्त्राण्यालोच्य वक्ष्ये निःसंशयं वचः ॥१३
 शास्त्रनिष्ठैः शुक्रवाक्यैर्मुह्यन्ति द्विजसत्तमाः ।
 भवन्ति बलिनस्तस्माद्राक्षसा बलहारिणः ॥१४

निरस्य शुक्रवाक्यानि(णि) सिद्धान्तस्मृतिनिश्चयम् ।

श्राद्धकल्पस्य वक्ष्येऽहं भक्त्या तुष्टो रुचे तव ॥१५

त्वया पृष्टं कदा श्राद्धं रुचे प्रम्लोचया सह ।

शृणु संक्षेपतो वच्मि कालकर्ता ह्यनुक्रमात् ॥१६

वृद्धौ क्षयेऽहि ग्रहणे युगादौ महालये श्राद्धममासु तीर्थे ।

सूर्यक्रमे पर्वसु वैधृतौ च रुचौ व्यतीपातगतेऽष्टकासु ॥१७

द्रव्यस्य संपत्सु मुन्यं (नी)न्द्रसङ्गे काम्येषु मन्वादिषु सद्ब्रते स्यात् ।

छायासु मातंगभवासु नित्यं श्राद्धस्य कालः स च सर्वदोक्तः ॥१८

वृद्धौ प्राप्ते च यः कुर्याच्छ्राद्धं नान्दीमुखं पुमान् ।

तस्याऽऽरोग्यं यशः सौख्यं विवर्धन्ते धनप्रजाः ॥१९

श्राद्धं कृतं येन महालयेऽस्मिन्पित्रोः क्षयाहे ग्रहणे गयायाम् ।

किमश्वमेधैः पुरुषैरनेकैः पुण्यैरिमैरन्यतमैः कृतैः किम् ॥२०

दर्शश्राद्धं च यः कुर्याद् ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।

पितरस्तेन तुष्टा वै प्रयच्छन्ति यथेप्सितम् ॥२१

माघे पञ्चदशी कृष्णा नभस्ये च त्रयोदशी ।

तृतीया माघवे शुक्ला नवम्यूर्जे युगादयः ॥२२

भाद्रे कलिर्द्वापरे चैव माघे त्रेतातृतीया नवमी कृते च ।

युगादयः पुण्यतमा इमाश्च दत्तं पितृणां किल चाक्षयं स्यात् २३

यावदायाति तत्पर्वं वर्धते द्विगुणक्रमम् ।

दिने दिनेऽखिलं दानं दत्तं वैधृतपर्वणि ॥२४

संक्रान्तौ च व्यतीपाते मन्वादिषु युगादिषु ।

श्राद्धया स्वल्पमात्रं च दत्तं कोटिगुणं भवेत् ॥२५

पूर्वजान्मनुजान्देवान्सति द्रव्ये न वै यजेत् ।

मन्दाग्नि रामयावी च दरिद्रश्च प्रजायते ॥२६

छायासु सोमोद्भवजासु पुण्यं देवार्चनं गोतिलभूप्रदानम् ।

करोति यो वै पितृपिण्डदानं दूरे न तस्यास्ति विभोर्विमानम् ॥२७

चन्द्रग्रहे लक्षगुणं प्रदत्तं विवधेते कोटिगुणं रविग्रहे ।

गजाश्वभूरुक्मतिलाज्ययोषिद्दानस्य संख्या न मयाऽत्र गण्यते ॥२८

पितृणां नरकस्थानां जलं तीर्थस्य दुर्लभम् ।

तेन संतर्पिताः सर्वे स्वर्गं यान्तीति मद्ब्रुचः ॥२९

अष्टकासु च सर्वासु तथा चान्वष्टकासु च ।

पिण्डदानं प्रकर्तव्यमक्षय्यतृप्तिकारकम् ॥३०

अष्टकासु च सर्वासु साम्निकैर्नवदैवतम् ।

पित्राद्यं मातृमध्यं च कर्तव्यं न निरग्निकैः ॥३१

महायज्ञरतः शान्तो लौकिकाग्निं च रक्षयेत् ।

धर्मशास्त्रोक्तमार्गीं या स साग्निकसमो मतः ॥३२

इष्टे गृहसमायाते पूज्ये यज्वनि मन्त्रदे ।

वेदज्ञैः सर्वशास्त्रज्ञैर्हृष्यन्त्यखिलपूर्वजाः ॥३३

व्रतस्थो व्रतसिद्धयर्थं श्राद्धं कुर्यादपिण्डकम् ।

विना श्राद्धेन यत्कर्म तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥३४

सपिण्डदानं सौभाग्यं काम्यश्राद्धं त्रिपौरुषम् ।

कार्यं भार्यासु तेनैतत्सर्वकामफलप्रदम् ॥३५

नित्यश्राद्धं सदा कार्यं पितृणां तृप्तिहेतुकम् ।

स विष्णुरिति विज्ञेयो नित्यं प्रीणाति पूर्वजान् ॥३६

श्राद्धान्यनेकशः सन्ति पुराणोक्तानि वै रुचे ! ।
 फलप्रदानि सर्वाणि तेषामग्नौ महालयः ॥३७
 सत्यवाक् शुद्धचेता यः सत्यव्रतपरायणः ।
 नित्यं धर्मरतः शान्तः स भिन्नालापवर्जितः ॥३८
 अद्रोहोऽस्तेयकर्मा च सर्वप्राणिहिते रतः ।
 स्वस्तीरतः सविनया (यो) नयचक्षुरकर्कशः ॥३९
 पितृमातृवचःकर्ता गुरुवृद्धपराष्टि (ति) कः ।
 श्रद्धालुर्वेदशास्त्रज्ञः क्रियावान्भैक्ष्य (क्ष) जीवकः ॥४०
 स तु श्राद्धं यदा कुर्यात्पत्रपाकेन सद्द्विजैः ।
 तदा श्राद्धसहस्रैर्यत्प्रीतिस्तज्जायते भृशम् ॥४१
 तिर्यङ्मनुष्ययोनौ हि को भेदः क्षुत्तृषा समाः ।
 सत्यवाङ्मानुषो धर्मः सुखं दुखं समं स्मृतम् ॥४२
 भैक्ष्यं (क्षं) द्रव्यं हि विप्राणां क्षत्रियाणां प्रजार्पितम् ।
 वैश्यानां कृषिवाणिज्यं शूद्राणां सेवयाऽऽगतम् ॥४३
 धनं पवित्रं विप्राणामस्ति तीर्थसमर्पितम् ।
 तर्पयेत्तेन वै देवान्मृतान्पितृगणातिथीन् ॥४४
 म्वन्ति वाच्यं द्विजैर्नीतं धनं दुष्टप्रतिग्रहम् ।
 अग्नितीर्थेषु पतितं सद्यो याति पवित्रताम् ॥४५
 अयाचितं धनं पूतं शुक्लवृत्त्या समागतम् ।
 विवाहलब्धं वेजिनं (विजितं) पैत्रं (पित्रयं) शिष्यनिवेदितम् ॥४६
 ब्राह्मणः क्षत्रियविशां जीव्यवृत्तिं समाश्रयेत् ।
 स्ववृत्तेरुपहानित्वान्न श्ववृत्त्या (त्ति) कदाचन ॥४७

वर्णानां तु त्रिधा वृत्तिरुत्तमा मध्यमाऽधमा ।
 ह्वासपुण्यफलांशस्य क्रमात्तद्धनदानलः (तः) ॥४८
 धनं चिकित्सासंबन्धि ग्रामयाच(ज)कगायिनी(नाम्) ।
 कथं त्व (या) च समानोतमग्राह्यं पितृकर्मणि ॥४९
 चित्रकृन्नटवेश्यानां धारकार(रे)क्षमर्दिनाम् ।
 स्वस्त्या अपि न तद्ग्राह्यं धनं कथककूटयोः ॥५०
 मूल्यैश्चिकित्सां कुरुते कथां चित्रां तनोति यः ।
 गीतं गायति भृत्यर्थं विप्रः सन्प्लवगो मतः ॥५१
 युगधर्मेण वर्णानां धनं ग्राह्यं द्विजातिभिः ।
 प्रकृतिना परिस्वस्त्या न्यायागतमथो यदि ॥५२
 सरित्समुद्रतोयैक्ये वापीकूपसरित्ते ।
 देवजुष्टे च संप्राप्ते देशे श्राद्धे गृहान्तरे ॥५३
 धात्रीदिलवटाश्रत्थमुनिचंत्यगजावि(न्वि)ना ।
 श्राद्धं छायासु कर्तव्यं प्रासादाद्रौ महावने ॥५४
 न गहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते ।
 गृहे तिष्ठति सा यावत्तावत्तीर्थसमं गृहम् ॥५५
 पत्नी पाकं यदा कुर्यात्पुत्रः पुष्पकुशान्दरेन ।
 किं गयायां यदि श्राद्धं स्वकाले स्वगृहे भवेत् ॥५६
 स्वगोत्रा सुभगा नारी भ्रातृभर्तृसुतान्विता ।
 गुरुशुश्रूषणोपेता पित्रन्नं कर्तुमर्हति ॥५७
 आचार्यानी मातुलानी पितृमातृस्वसा स्वसा ।
 एता ह्यविधवा कुर्युः पितृपाकं सुता स्तुषा ॥५८

बहुप्रजास्तु या नार्यो भ्रातृवत्यः कुलोद्भवाः ।
 पञ्चाशत्परितोऽब्दानां यदि वा विधवा अपि ॥६६
 पितृव्यभ्रातृजायाश्च मातरः पितृमातरः ।
 कुर्युः सदा पित्र (ज्यं) मृदुः(दु)शीला च गोत्रिणी ॥६७
 सितार्द्रवाससा युक्ता मुक्तकेशा विकञ्चुकी ।
 शिरोह्लाता व्याधिता स्त्री पाकं कुर्यान्न पैतृकम् ॥६८
 भ्राता पितृव्यो भ्रातृव्यः स्वसृपुत्रः स्वयं पचेत् ।
 पित्रानं (ताऽन्नं) च सुतः शिष्यो दौहित्रो दुहितुः पतिः ॥६९
 अक्रोधनैः शौचपरैरिति गाथामुदीरयन् ।
 सायमामन्त्रयेद्विप्राच्छ्राद्धे दैवे च कर्मणि ॥६९
 निमन्त्रणं स्वयं दद्याद्भ्रातृ(ता)शिष्यः सुता अपि ।
 न स्त्रीबालैः स्वगोत्रान्थेन ख्याप्यं न च दूरतः ॥६९
 दैवे वृद्धौ तीर्थकाम्यनदोत्पन्नैः(न्ने)समागते ।
 न दुष्यति मनःस्थैर्यात्प्रातः सद्योनिमन्त्रणम् ॥६९
 प्रसाद्यतामितीत्युक्त्वा द्विस्त्रिर्देयं निमन्त्रणम् ।
 यत्स्वीकृतं स्त्रिया सम्यक्सत्यं वितथमन्यथा (!) ॥६९
 यतीनामगृहस्थानां प्राघूर्णब्रह्मचारिणाम् ।
 सर्वदानं मन्त्रणं बन्धुभृत्यबालसुहृत्स्त्रिया (!) ॥६९
 अदैवान्तरतःश्राद्धदम्पत्यङ्गी वृथा भूवेत् (!)
 निमन्त्रणं भवेद्यस्य लोभात्काकत्वमाप्नुयात् ॥६९
 निमन्त्रणेऽप्रयातव्यं तं नियुक्तो लघुर्ब्रजेत् (!) ।
 सर्वदानलघोज्यैष्टौ वृथापाकी तु वा यतः (!) ॥६९

ब्रह्मकर्मरताः शान्ता अपापा अग्निसंश्रिताः ।
 कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठा वेदार्थज्ञाः कुलोद्भवाः ॥७०
 मातृपितृपराश्चैव ब्राह्म्यै (ह्य) वृत्युपजीविनः ।
 अध्यापको ब्रह्मविदो ब्राह्मणाः श्राद्धसंपदि ॥७१
 स्वकीयशाखिनो मुख्याः श्राद्धे वेदविदां वर ! ।
 पङ्क्तिपावनाः सर्वेषामेको वै सामविद्भवेत् ॥७२
 गुरुश्वशुरजामातृदौहित्रभगिनीसुताः ।
 आसनार्हाः पितृश्राद्धे योग्याः पूज्याश्च मातुलाः ॥७३
 भार्या रजस्वला यस्य हृता त्यक्त्वा दिवं गता ।
 अश्राद्धार्हाः सर्वध्यास्य मृतनुकं गर्भदूषिता(!) ॥७४
 योऽभार्यः सन्बलं चेतः संयम्याविधरो भवेत् ।
 क्रियापरः श्रुतेर्वेत्ता श्राद्धे वै भोजयेत्पितुः ॥७५
 श्रुतिज्ञं कुलजं शान्तं प्रजावन्तं जितेन्द्रियम् ।
 मृतभार्यमपि श्राद्धे भोजयेदविशङ्कितः ॥७६
 अप्रजो मृतपत्नीकः सर्वकर्मसु गर्हितः ।
 छन्दो विनाऽपि न स्थेयं दिनमेकं विनाऽऽश्रमम् ॥७७
 यस्य पुत्राः सदाचाराः श्रुतिज्ञा धर्मसंमुखाः ।
 पितृभक्तिरता दान्ता न वैधव्यं (धुर्यं) मृतस्त्रियि ॥७८
 तुरीये धाम्नि यस्तिष्ठेत्संधौ मध्यनिशि क्षणम् ।
 अनार्योऽप्यनपत्योऽपि श्राद्धे पुण्यैरवाप्यते ॥७९
 षोडशाब्दात्परं श्राद्धे विप्राणां सप्तसप्तकैः ।
 भोजयेत्पितृकार्यार्थं ततोऽन्यान्देवकर्मणि ।

न पुत्रपुत्री तदपत्यभार्या न बन्धुरङ्गीकृतचित्तधारणम् ।
 संप्राप्य वैधन्य(धुर्य) मनङ्गसंभवो यस्तिष्ठति व्यक्ततया स वर्ज्यः ॥८२
 रोगी हीनातिरक्ताङ्गः काणः पौनर्भवस्तथा ।
 अवकीर्णी कुण्डगोलौ कुनखी श्यावदन्तकः ॥८२
 भृतकाध्यापकः कुष्ठी कन्यादूष्यभिशस्तकः ।
 फलीवान्धमूकबधिराः कुजशी (नखी) वृषलीपतिः ॥८३
 परपूर्वापतिः स्तेनः कर्भदुष्टश्च निन्दितः ।
 भोक्तारः षोडशे यस्य (ये च) ते वर्ज्या द्रव्यलोभतः ॥८४
 वृषोत्सर्गस्य कर्तारो वर्जनीयाः सदैव हि ।
 पितुर्गृहेषु या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ॥८५
 सा कन्या वृषली ज्ञेया तत्पतिर्वृषलीपतिः ।
 महिषोत्युच्यते भार्या सा चैव व्यभिचारिणी ॥८६
 तान्दोषान्क्षमते यस्तु स वै माहिषकः स्मृतः ।
 अज्ञानादथ वा लोभान्मोहाद्वाऽपि विशेषतः ॥८७
 समघ योऽन्नमादाय महार्घं तु प्रयच्छति ।
 स वै वार्धुषिको नाम अनर्हः सर्वकर्मसु ॥८८
 वृषोत्सर्गस्य कर्तारं यदि पश्यन्ति पूर्वजाः ।
 रौरवं नरकं यान्ति कुम्भीपाकं सुदारुणम् ॥८९
 कालालकं वार्धुषिकं मध्ये च वृषलीपतिम् ।
 श्राद्ध माहिषकं दृष्ट्वा निराशा यान्ति पूर्वजाः ॥९०
 यो लोभादसवर्णानामाद्यश्राद्धान्यनुक्रमात् ।
 स षोडशकं (शी) वृषोत्सर्गं कुर्यात्कालालकः स्मृतः ॥९१

अथ श्राद्ध नियमानाह—

दन्तधावनताम्बूलं स्निग्धस्नानमभोजनम् ।
दानं प्रतिग्रहो होमः श्राद्धभुगष्ट वर्जयेत् ॥६२
श्राद्धे निमन्त्रितो विप्रो वर्जयेत्स्त्रीनिषेवणम् ।
पूर्वेद्युश्च परेद्युश्च वर्जयेद्भोजनद्वयम् ॥६३
नीचसंभाषणं याज्यं दिवानिद्रां प्रतिग्रहम् ।
क्षौममुष्णोदकैः स्नानं वर्जयेच्छ्राद्धकृद् ध्रुवम् ॥६४
न च सीमान्तरं गच्छेन्न श्मशानं जिनालयम् ।
श्राद्धकृत्सर्वदा पश्येन्नोदक्याः (क्यां) श्रपचं शवम् ॥६५

श्रीखण्डं दर्भसूत्रं यवतिलतुलसीशतपवित्रा(शातपत्रं च) कर्वा
धूपं(पो)दीपोदपात्रं कुसुम्भ(म)फलजत्यं(लं) पत्रभूमभोम(म्यास)नानि ।
श्रीशः शाल्वे च पात्रो द्विजमधुसकृदाच्छिन्नहेमाघंपात्राण्यन्न-
श्राद्धोपहारः सुतगृहगृहणीशुभ्वासांसि कालः ॥६६

श्रीखण्डमर्चयेच्छ्रेष्ठं सकर्पूरं सकेसरम् ।
पूर्वजानां तु देवानां नान्यन्मलयजादिकम् ॥६७
मन्त्रपूता हरिद्वर्णाः प्रातर्विप्रसमुद्धृताः ।
गोकर्णमात्रा दर्भाः स्युः पवित्रा पुण्यभूमिजाः ॥६८
शुक्लः कृष्णः कृष्णतरश्चतुर्थो जर्तिलस्तिलः ।
उत्तरोत्तरतः श्राद्धे पितृणां तृप्तिकारकाः ॥६९
तुलस्यः सर्वदेवानां समञ्जर्यः शुभावहाः ।
पूर्वजानां यथा प्राप्ता सैकोद्दिष्टे विमञ्जरी ॥१००

अगस्त्यं शृङ्गिराजं च तुलसी शतपत्रिका ।
 तिलं च तिलपुष्पं च षडेते पितृवल्लभाः ॥१०१
 त्रिगुणं सूत्रमादाद्यात्प्रतिपिण्डं नवोद्गतम् ।
 सामगानां तु संलग्नं सर्वेषामेकतन्तुना ॥१०२
 धूपं (पो) गुग्गुलुना कार्यं(यो) दीपस्तैलघृतेन तु ।
 तुलसीशतपत्राभ्यां पूजनं पितृवल्लभम् ॥१ ३
 चम्पको दमनः कुन्दकल्म(र)वीरोऽथ केतव ।
 जातिदर्शनमात्रेण निराशा यान्ति पूर्वजाः ॥ ४
 अनन्तर्गभिणं साग्रं कौशं द्विदलमेव च ।
 प्रादेशमात्रं सर्वत्र पवित्रं सर्वकर्मसु ॥१०५
 वासश्चतुर्विधं प्रोक्तं त्वक्सूत्रं कृमिरोमजम् ।
 उत्तरोत्तरतः श्रेष्ठं प्रक्षाल्यं श्राद्धकर्मणि ॥१०६
 धौतं समाष्टहस्तैः स्यादुत्तरीयं तदर्धकम् ।
 वाससी सर्वदाचा (धा)र्ये दग्धरुच्यर्था(क्षा)र्द्रवर्जिते ॥१०७
 त्वजेत्पर्युषितं पुष्पं त्यजेत्पर्युषितं जलम् ।
 न त्यजेज्जाह्नवीतोयं तुलसीदलपङ्कजम् ॥१०८
 गोमयेनोपलिप्ता भूः पवित्रा सर्वकर्मसु ।
 गोमूत्रेणोक्षिता तीर्थे विष्णुपादाम्बुसेविता ॥१०९
 पात्राप्यर्घ्याणि ख(खा)ड्गानि हेमरूप्यमृदामपि ।
 उ(औ)दुम्बराणि प(पा)र्णानि देवत्वे(कृ)त्योद्भवानि च ॥११०
 हेमरूप्यमये पात्रे पिण्डत्रयं विनिक्षिपेत् ।
 शौल्वे कांस्ये खाड्गपात्रे न च मृण्मयकाष्ठजे ॥१११

श्राद्धोपदेयानि, श्राद्धोपासनीयानि पात्राणि वर्णनम् । १६७५

पाकपात्राणि शौल्वानि सर्वधातुमयानि वा ।
सर्वेभ्यो मृण्मयं श्रेष्ठमग्निपूतजलालुतम् ॥११२
लोहपात्रेषु यत्पक्वं तदन्नं काकमांसवत् ।
भुक्त्वा चान्द्रायणं कुर्याच्छ्राद्धे नान्येषु कर्मसु ॥११३
ताम्रपात्रे न गोक्षीरं पचेदन्नं न लोहजे ।
क्रमेण घृततैलाक्ते ताम्रलोहे न दुष्यतः ॥११४
रौप्यहैमानि पात्राणि नव्यसौराष्ट्रजानि वा ।
पत्रावह्यः पवित्राः स्युर्विप्राणां श्राद्धभोजने ॥११५
कांस्यखर्परशुक्राश्ममृत्काष्ठफललोहजः ।
नाऽऽचामेद्वैकृतैः पात्रैः श्राद्धे वै चर्मवारिणा ॥११६
औदुम्बरेण पात्रेण कुर्यादाचमनक्रियाम् ।
तारताम्रसुवर्णांशैर्मिश्रधातुसमुद्भवैः ॥११७
कांस्थपात्राच्च्युतं वारि स्नाने च देवतार्चने ।
श्वानमूत्रसमं तोयं पुनः स्नानेन शुध्यति ॥११८
नीवारा माषमुद्गाश्च गोधूमाः शालयस्तथा ।
यवाश्च चणकाश्चैव श्राद्धे भक्ष्यास्तथा तिलाः ॥११९
कदलीकन्दफलकं धात्री बिल्वी च तूलकाः ।
कारकद्रोणपुष्पी च तण्डुली चक्रवर्तिका ॥१२०
उपोदकी चर्मफलं कोशातक्याः फलं शमी ।
जीवन्ती तुण्डिकाऽम्लीका कालशाकस्तथाऽऽर्द्रकम् ॥१२१
उर्वारुक्षीरिणीपीलुद्राक्षाम्रकदलीफलम् ।
बीजपूरं कलिम्बुनि चर्मदं जानि चिर्मटम् (!) ॥१२२

कर्कोटकं कारवेल्लं सुरागं मृष्टपिण्डिकाः ।
 कोटिभण्टं तत्रिविधं निशाचिह्नी च वासुकः (?) ॥१२३
 मरीचं हिङ्गु तैलानि सद्द्रव्याण्यविदाहि च ।
 श्राद्धेष्वेतानि मुख्यानि तथा लवणजीरकैः ॥१२४
 गवां क्षीरं दधि घृतं क्षौद्रभिक्षुरसं तथा ।
 शर्करा गुडमत्स्यण्डी तथा मृष्टफलानि च ॥१२५
 श्यामाकान्कोद्रवान्कङ्गून्कलञ्जान् राजमाषकान् ।
 निष्पावकान्कदम्बानि वर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि ॥१२६
 कलिङ्गं चैव वृन्ताकं कूष्माण्डं रक्तनीलकम् ।
 हस्तीमुण्डफलं मर्ज्यमलाबु च तुषाम्रकम् ॥१२७
 करीरजं कुमारीजं सार्षपं राजिकोद्भवम् ।
 वर्जयेत्पितृकार्येषु बल्लकौसुम्भपर्परौ ॥१२८
 क्षीरं दधि घृतं तक्रमविच्छागसमुद्भवम् ।
 माहिषं च दधि क्षीरं श्राद्धे वर्ज्यं प्रयत्नतः ॥१२९
 माहिषं मृतवत्सागोः सूतिकागोश्च वर्जयेत् (?) ॥१३०
 मिश्रितं धेनुपयसा सापत्यमहिषीपयः ।
 मेध्यमभ्युक्षितं गा(ह्ये)तद्गायत्र्या सर्वकर्मसु ॥१३१
 क्षैरं कठिनपक्वं स्याद्वाघसं स्याद्विलेपकम् ।
 पीशी(रं)द्रवरूपं तत्क्षीरे यन्त्रिविधामता (?) ॥१३२
 पितृमानवदेवानां पाशीरक्षीरपायसैः (?) ।
 जायते परमा तृप्तिः समध्वाज्यैः सशर्करैः ॥१३३

पायसं शूद्रतो ग्राह्यं यद्यम्बुरहितं भवेत् ।
 नव्यमृत्पात्रपक्वं चेत्पित्रर्थेऽपि न दुष्यति ॥१३४
 पायसं सक्तवो धानास्तिलपिष्टं तथौषधम् ।
 साम्बून्येतानि गृहीयादपि शूद्रान्न दुष्यति ॥१३५
 क्रीतं विप्रघृतं नीत्वा यदि विप्रांश्च भोजयेत् ।
 दाता भोक्ता च विक्रेता पूर्वजाश्च पतन्ति ते ॥१३६
 लावण्य (क्य)तित्तिरिशकुन्तकपिञ्जलानां
 भारण्डसारसमसू(यूर)[क]वी(की)रकाण(णाम्) ।
 धूम्यारकारिकुटरीदहनाटभार-
 द्वा[जा]ख्यलाटशि(कुर?)रीकिकिदीविकानाम् ॥१३७
 सारङ्गशम्बरवराहककृष्णसार
 शशासानि(शाशानि)दुर्लभतमानि सदा पितृणाम् ॥१३८
 खङ्गमांसैयदा पिण्डान्कुर्याद्वा भोजयेद्द्विजान् ।
 तदा भवति पूर्वेषां तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥१३९
 खड्गास्थि यदि विद्येत श्राद्धकाले समीपगम् ।
 गयाश्राद्धे न सा तृप्तिः पितृणां सा भवेत्तदा ॥१४०
 कथयन्तीति पितरः कुले कश्चिद्भविष्यति ।
 यः खड्गमांसपिण्डांश्च कुर्याद्वा पितृभोजनम् ॥१४१
 कूर्चलो विलमण्डश्च गोधा ककृपजाहकः (?) ।
 पञ्च पञ्चनखा ह्येते दुर्लभाः श्राद्धकर्मणि ॥१४२
 व्याधेभ्यो मेध्यमांसानि ग्राह्याणि द्रव्यपर्ययैः ।
 पित्रर्थं स्वगृहे हिंसन्खादन्मांसं न पापभाक् ॥१४३

विना श्राद्धं विना यज्ञं मधुपर्कविधिं विना ।
 पापी स्यात्स्वार्थतः कुर्वञ्जीवघातं बलिं विना ॥१४४
 न जीवेन विना तृप्तिर्जीवस्यापि हि सर्वदा ।
 अतः ससर्जं भगवाञ्जीवो जीवेन हिंस्यते ॥१४५
 प्रवृत्तिर्व(त्तिं व)चनात्कुर्वन्नवृत्तिर(म)पि कर्मणाम् ।
 एवं व्यवहरेन्नित्यं गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥१४६
 न प्रवृत्तेः पुण्यहानिस्तन्नवृत्तेर्महत्फलम् ।
 तदा दातव्यं धर्मज्ञैर्धर्मकारुण्यसंश्रयः(यैः) ॥१४७
 कारुण्यं प्राणिषु प्रायः कर्तव्यं पुण्यहेतवे ।
 अहिंसा परमो धर्मस्तस्मादात्मवदाचरेत् ॥१४८
 यज्ञेषु पशुहिंसायां सावर्णिव्यवसायवत् ।
 फलं सहस्रगुणितं हिंस्यो राजा भवेदनु ॥१४९
 कारुण्यात्सर्वभूतेषु आत्मवंतः सतः सतः ।
 उक्तकर्मसु सर्वत्र तदामांसनिषेधनम् ॥१५०
 मद्यमप्यानृ(प्यमृ)तं श्राद्धे कलौ तत्तु विवर्जयेत् ।
 मांसान्यपि हि सर्वाणि युगधर्मक्रमाद्भवेत् ॥१५१
 अतो माखा(षा)न्नमेवैतन्मांसार्थं ब्रह्मणा कृतम् ।
 पितरस्तेन तृप्यन्ति श्राद्धं कुर्व(र्या)न्न तद्विना ॥१५२
 यथा बलिष्ठं मांसत्वान्माखा(षा)न्नपि तत्समम् ।
 सौगन्धिकं च स्वादिष्ठं मधुरं द्रव्यभेदतः ॥१५३
 भक्ष्यं भक्ष्यविधौ यत् गर्हितं तद्विवर्जयेत् ।
 अभक्ष्यमपि भक्ष्यं स्याद्देशधर्मण वै मुने ॥१५४

अथ(थ) शब्दस्तु रवि भागे जव्यान्ते राजवर्जिते (।) ।
 वाजं देयं प्रयत्नेन कथि (अर्थि)भ्यो वज्रमिश्रितम् ॥१५५
 त्रिमुहूर्तस्तु प्रातः स्यात्तावानेव तु संगवः ।
 मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्णस्तथैव च ॥१५६
 सायं तु त्रिमुहूर्तः स्यात्पञ्चधा काल उच्यते !
 अतोऽपराह्णः पूर्वेषां भोज्यकाल उदाहृतः ॥१५७
 आरम्भं कुतपं(पे) कुर्याद्द्रौहिणं तु न लङ्घयेत् ।
 एतत्पञ्चमुहूर्तान्तः श्राद्धकाल उदाहृतः ॥१५८
 मुहूर्तास्तत्र विज्ञेया दश पञ्च च सर्वदा ।
 तत्राष्टमो मुहूर्तो यः स कालः कुतपः स्मृतः ॥१५९
 विवृद्धा यत्र पुरतः कुतपस्पर्शिनी तिथिः ।
 श्राद्धे सावत्सराङ्के च निर्णयोऽयं कृतः सदा ॥१६०
 आषाढ्याः पञ्चमे पक्षे यान्यहानि तु षोडश ।
 ऋतुभिस्तानि तुल्यानि तेषु दत्तं महाफलम् ॥१६१
 चतुर्दश्यां समारम्भः पौर्णमासादि पार्वणः ।
 प्रातरन्तमजस्रं स्यादस्यान्तः पार्वणो विधिः ॥१६२
 ब्राह्मणमुहूर्तादारभ्य कुर्यान्मासार्धयामतः ।
 श्राद्धं महालयं नाम तत्तु तीर्थवदाचरेत् ॥१६३
 पक्षेऽपरे च भरणी महती सा प्रकीर्तिता ।
 तस्यां श्राद्धं प्रकुर्वीत गयाश्राद्धसमं फलम् ॥१६४
 नन्दायां भार्गवदिने मप्रा(घा)सु च युगादिषु ।
 पिण्डपातं प्रकुर्वीत ज्येष्ठपुत्रो विनश्यति ॥१६५

पौर्णमास्यादिसंयोगे योऽधिकुर्यान्महालयम् ।
 पिण्डदाननिषिद्धेऽपि न निषिद्धं कदाचन ॥१६६
 महालये त्रयोदश्यां भवेद्यदि पितुर्दिनम् ।
 पिण्डदानं विप्रभोज्यं श्राद्धं तत्स्याद्गयासमम् ॥१६७
 पक्षश्राद्धं वा पञ्चमीप्रभृती(ति) स्यान्महालये ।
 पितुः पितामहस्याप्य(पि?) प्रपितामहमृद्दिने ॥१६८
 कालो ह्यनन्तरूपस्तु कालो वै परमेश्वरः ।
 तस्मात्काले प्रसन्नेन कर्तव्यं कर्म निश्चितम् ॥१६९
 गर्भस्थोऽपि [च] दौहित्रो अश्वयुषप्रतिपद्दिने ।
 कुर्यान्मातामहश्राद्धं पितरौ यदि जीवतः ॥१७०
 आश्वप्रतिपदि श्राद्धं नन्दीश्राद्धवदिष्यते (?) ।
 नात्यंसपाकशुद्धिः (?) स्यादा मध्याह्नाद्विशिष्यते ॥१७१
 सूतकादिनिमित्तेन द्रव्याभावादिभेदतः ।
 स्थितं महालयं कुर्याद्यावद्बृश्चिकदर्शनम् ॥१७२
 कन्यागते सवितरि पितरो यान्ति वै गुरु[गृह]म् ।
 तिष्ठन्त्याकाङ्क्षिणस्तावद्यावद्बृश्चिकदर्शनम् ॥१७३
 कन्दमूलफलैर्वाऽपि कर्तव्यं पितृतर्पणम् ।
 अन्यथा दारुणं शापं दत्त्वा यान्ति बुभुक्षिताः ॥१७४
 एकोद्दिष्टं तु मध्याह्ने दिवसस्य विधीयते ।
 आद्ये मुहूर्ते वा[या]मस्य पिण्डदानं च भोजनम् ॥१७५
 पितृक्षयाहे संप्राप्ते यदि कश्चिन्महालयः ।
 तदा क्षयाहः कर्तव्योऽपरेऽहनि महालयम् [यः] ॥१७६

पूर्वाह्णे कानि[मि]कं श्राद्धं कुर्यान्नान्दीमुखं तथा ।
 माध्याह्निकं यदा कुर्यान्नित्यश्राद्धं तदा भवेत् ॥१७७
 द्वौ दे[दै]वे च त्रयः पित्र्य एकैकमुभयत्र वा ।
 मातामहानामप्येवं तन्त्रं वा वेश्वदैविकम् ॥१७८
 इष्टिश्राद्धे क्रतुदक्षौ काम्ये च ध्वनिरो[धुरिलो]चनौ ।
 पुरुरवार्रवसंज्ञौ [तु] पार्वणे समुदाहृतौ ॥१७९
 सापिण्डे कालकामा(मौ)तौ वृद्धौ सत्यवसू स्मृतौ ।
 यज्ञे च वहवः सन्ति श्राद्धे श्राद्धे पृथक्पृथक् ॥१८०
 पितरश्च पितामहास्तथा च प्रपितामहाः ।
 एवं पार्वणसंज्ञा च तथा मातामहेष्वपि ॥१८१
 एषां पत्न्यः क्रमाद्प्राह्यास्तिस्रस्तिस्रश्च पार्वणे ।
 उक्तानि चत्वार्येतानि पार्वणानि न पञ्चमम् ॥१८२
 वृद्धौ द्वादशदैवत्यान्न चैवान्वष्टकासु च [?] ।
 षड्दर्शं त्रीणि यज्ञे च एक एव क्षयेऽहनि ॥१८३
 पार्वणं च क्षयाहे स्याद्दृष्टौ स्यान्नवदैतम् ।
 दर्शं षड्दैवतं श्राद्धं काम्ये त्रैपौरुषं भवेत् ॥१८४
 वसुरुद्रादित्या अमी इज्यन्ते सहमेलने ।
 चतुर्थस्यानिवृत्तिः स्यादाद्यप्रेतो भवेदिति ॥१८५
 श्राद्धं स्त्रीपुंसयोः कार्यमेकोद्दिष्टमसंततेः ।
 अतः संततिमन्तोऽमी इज्यन्ते बहुभिः सह ॥१८६
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं पूर्वजाः सन्ति ये कुले ।
 तृप्ता भवन्ति ते सर्वे पुत्रहस्तेन नान्यथा ॥१८७

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ।
 येन केनाप्युपायेन पुत्रमुत्पादयेत्सुधीः ॥१८८
 सैकोद्दिष्टं दैवहीनं यतः पुत्रो न विद्यते ।
 आयान्ति पुत्रिणः पूर्वे देवर्षिपितृवेष्टिताः ॥१८९
 दर्शो द्वे पार्वणे कार्ये मातुर्मातामहस्य च ।
 क्षयाहे च पितुर्मातुः पार्ष्णवं (पार्वणं) पार्ष्णं कृतम् ॥१९०
 अम्बष्ठकासु नवभिः पिण्डैः श्राद्धमुदाहृतम् ।
 पित्रादौ मातृमध्यस्थं ततो मातामहान्तिकम् ॥१९१
 अन्वष्टक्ये पितृभ्यश्च ततस्त्रीभ्यश्च दैवतम् ।
 ताभ्यस्त्वदैवतं वृद्धौ तेभ्यश्चापि सदैवतः (?) ॥१९२
 मातरः प्रथमं पूज्याः पितरश्च ततः परम् ।
 मातामहश्च तदनु वृद्धिश्राद्धे त्वयं क्रमः ॥१९३
 पार्वणानि मयोक्तानि विपरीतानि तानि ते ।
 अथर्वणास्तर्पयन्ति तद्वेदोक्तमतं यथा ॥१९४
 अतिथिं श्राद्धरक्षार्थमन्ते) विष्णुस्वरूपिणम् ।
 निवेशये वि(द्वि)ष्णुसमं ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥१९५
 कव्यवाहादयो येऽमी विद्यन्ते ये च पूर्वजाः ।
 सर्वेषामेव वर्णानां श्राद्धे तृप्यन्ति देवताः ॥१९६
 साक्षाद्विष्णुर्धर्मराजः श्राद्धदेवश्च कथ्यते ।
 विश्वे देवाः पितृतिथिः सर्वं विष्णुरिति स्मृतम् ॥१९७
 पूर्वजास्तुष्टिनायान्ति दाता भोक्ता न संशयः ॥१९८

इति प्रजापतिस्मृतिः समाप्ता ।

ॐ तत्सत्